

DIN ACTIVITATEA FINANCIAR-BANCARĂ A BIHOREANULUI PARTENIE COSMA ÎN CADRUL BĂNCII „ALBINA” DIN SIBIU

DE
MIHAI DRECIN

În special după revoluția română de la 1848, personalități marcante din diverse domenii de activitate își închină întreaga lor putere de muncă pentru a încadra societatea românească căreia îi aparțineau, în cadența modernă de dezvoltare. În rîndul acestora se înscriu la loc de frunte și strădaniile tinerei gărzi de economiști¹.

Preocupați a înțelege cauzele stărilor de lucruri și a găsi soluții adecvate cerințelor orientării noastre pe calea progresului, economiștii români, teoreticieni sau practicieni, vor face din munca lor o cauză de interes național. Gîndirea social-economică, care cunoaște o perioadă de înflorire în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, devine o componentă importantă a culturii naționale a timpului.

*
* *

O caracteristică a societății românești transilvănene de după 1848 este continua sa dezvoltare, fără stagnări sau regresii, chiar dacă ritmul acestui proces este mai lent, mai anevoios. Burghezia și țărănimea română se întăresc și consolidează². Interesele comune ce le aveau, în special pe linie națională, le fac să opună regimurilor asupritoare, habsburg și austro-ungar, un permanent dinamism, o permanentă luptă. Burghezia va depune strădanii pentru ridicarea poporului deoarece era conștientă că numai cu ajutorul lui se va putea impune. În ciuda procesului continuu de dezvoltare și consolidare, numărul și puterea ei economică erau încă modeste. În consecință putea să-și atingă țelurile numai în calitate de reprezentantă a întregii națiuni române ridicate la un nivel social-economic și cultural care să-i asigure forța independenței economice, garanție a unei independențe politice.

¹ *Din gîndirea economică progresistă românească*, Ed. Științifică, București, 1968, p. 16.

² I. K o v á c s, *Formarea proprietății burgheze în Transilvania după desființarea iobăgiei în 1848*, în *Studia*, series Historia, fasciculus 2/1966; S. Retegan, *Atitudinea burgheziei române din Transilvania față de dieta de la Cluj, din 1865*, în *Studia*, series Historia, fasciculus 2/1966; i d e m, *Structura social-economică a burgheziei românești din Transilvania în anii regimului liberal*, în *Acta M. N.*, 1971.

Șocul instaurării dualismului austro-ungar a fost evident pentru românii transilvăneni. De acum înainte se vor înmulți și rafina piedicile ce li se vor pune în tendințele lor firești de afirmare politică. În aceste condiții un grup de luptători naționali recrutați din rindurile intelectualității, purtătoare de cuvânt a întregii națiuni române, vor lansa lozincă potrivit căreia în viitor lupta pentru drepturi naționale se va desfășura mai întâi pe tărîm economic și cultural.

Înființarea la 14 martie 1872 a Băncii „Albina” din Sibiu³ constituie un pas însemnat pe linia dotării societății românilor transilvăneni cu un sir de instituții absolut necesare afirmării lor. Această primă bancă cu capital pur românesc a fost opera unui inimos autodidact în materie financiar-bancară. Pentru a-și vedea visul împlinit, învățătorul Visarion Roman din Rășinari Sibiuului a muncit cu stăruință timp de aproape trei ani, primind înțelegerea și sprijinul unei mâini clarvăzătoare de intelectuali români. Prin tinăra bancă se punea „începutul începutului” pentru întregul sistem financiar și de credit al românilor din Transilvania, destinat a constitui suportul material al luptei naționale pe toate planurile.

În decursul anilor, în jurul Băncii „Albina” și a celorlalte 151 bănci și 64 însoțiri de credit românești, ce răsar pînă la 1914 în Transilvania, Banat și părțile așa-zise ungurene⁴ — se va grupa marea majoritate a burgheziei noastre. Tot ce a dat mai valoros societatea românească transilvăneană, în cultură, economie, politică, găsim mai mult sau mai puțin legat de sistemul financiar-bancar românesc, apreciat încă înainte de 1918 ca un veritabil barometru al prosperității burgheziei românești.

Este de reținut o frază pe care Visarion Roman o așterne pe hîrtie într-o scrisoare trimisă la 19 august 1869, din Sibiu, bunului său sfătuitor George Barițiu. Afirmă V. Roman că „... Pe semne noi ăst rînd de oameni așa sintem ursiți, să fim de toate⁵”. Această observație caracterizează în mod real atît activitatea semnatarului scrisorii și a lui George Barițiu, cit și a celorlalți contemporani ai lor, fie ele personalități de mai mică sau mai mare suprafață. Trebuințele naționale i-au obligat să fie deopotrivă: luptători politici, animatori culturali, autori de cărți, ziariști, conducători de întreprinderi economice, oameni de bancă etc. Mulți dintre ei chiar dacă aveau o formație intelectuală, fiind absolvenți ai unor școli gimnaziale sau liceale, școli normale sau institute teologice, mai rar a unor universități — au trebuit să se pregătească ca niște veritabili autodidacți atunci cînd s-au decis să inițieze înființarea și apoi să conducă tinere întreprinderi industriale sau bancare,

³ Pentru această problemă vezi și studiile mai recente ale autorului: *Premisele social-economice și politice ale înființării băncii „Albina” din Sibiu*, în *Lucrări științifice, seria istorie — științe sociale — pedagogie*, Oradea, 1971, p. 99—105; *Înființarea institutului de credit și economii „Albina” din Sibiu*, în *Crisia*, Oradea, 1973, p. 243—266.

⁴ Sabin Cioranu, *Rolul băncilor românești din Ardeal, în pregătirea Unirii*, Tipografia „Dacia Traiana”, Brașov, p. 23. (extras din „Observatorul social-economic”, Brașov, nr. 2—3, 1944).

⁵ Vasile Netea, *Not contribuții la cunoașterea vieții și activității lui Visarion Roman. Corespondența sa cu Gheorghe Barițiu și Iosif Hodoș*, Ed. „Revistei Economice”, Sibiu, 1942, scrisoarea nr. 29, p. 34.

în care capitalul românesc avea o însemnată pondere. Cazurile profesorului în filozofie George Barițiu, în conducerea fabricii de hîrtie de la Zărnești și a învățătorului Visarion Roman, ctitorul și primul director-executiv al Băncii „Albina” — sînt doar două dintre cele mai cunoscute.

În literatura de specialitate au apărut, în ultimii ani, unele studii care caută să valorifice diferite aspecte din gîndirea social-economică ale unor personalități române transilvănene, pînă la Unirea din 1918. Paralel s-au publicat studii interesante și despre contribuțiile unor fruntași maghiari și germani din Transilvania la lupta de opinii ce viza orientarea dezvoltării provinciei pe calea progresului. Cu toate acestea, eforturile de cercetare, depuse în acest domeniu și perioadă istorică, le considerăm insuficiente.

Cu atît mai nesatisfăcătoare sînt cercetările care ar trebui: să valorifice complexul de realități care au dus la crearea sistemului financiar-bancar românesc atît în Transilvania cît și în vechea Romînie, să urmărească rolul pe care băncile românești l-au avut în ridicarea economică și culturală a populației în general și a celei românești în special. Contactele și colaborările fructuoase dintre: Banca „Albina” și prin ea celelalte bănci românești transilvănene, pe de o parte, cu Banca Națională a Romîniei, pe de altă parte, ar oferi interesante constatări despre modul cum și în acest domeniu al vieții economice s-a urmărit permanent ideea făuririi statului național unitar român.

*

*

*

Studierea vieții bancare românești din Transilvania, de pînă la 1918, trebuie să îmbrățișeze deopotrivă activitatea concretă a băncilor cît și contribuția personală pe care conducătorii și funcționarii acestora, teoreticienii sau practicienii, au adus-o în perfecționarea mecanismului bancar. Pentru ca în viitor să se poată scrie o istorie a băncilor românești, trebuie să trecem la redactarea monografiilor acestora, să se scrie studii serioase asupra activității desfășurate de cei mai reprezentativi oameni de bancă și economiști specializați în ramura financiar-bancară.

Partenie Cosma se înscrie în galeria personalităților de primă mînă pe care i-a dat societatea romînească transilvăneană pînă la primul război mondial.

Bihorean de origine, născut la Beiuș în 12 februarie 1837 într-o familie modestă de mici-burhezi, după studii temeinice în orașul natal, Arad și Budapesta — la vîrsta de numai 25 de ani își ia diploma de avocat în „dreptul comercial și cambial”. Reîntors acasă își deschide un birou avocațial. Prin muncă, corectitudine și sincere sentimente naționale, se impune repede în întreg teritoriul Bihariei. Episcopul greco-catolic de Oradea, dr. Iosif Papp-Szilágyi, îl numește avocat al domeniilor episcopoești funcție pe care o deține timp de nouă ani.

Ca toți marii lui contemporani, Partenie Cosma a desfășurat o activitate complexă. A fost ziarist și publicist, fiind apreciat încă de pe cînd era student pentru articolele sale trimise „Concordiei” din Budapesta și „Telegrafului Român” din Sibiu. Ca om politic, timp de trei legislaturi a fost deputat în Dieta din Budapesta reprezentînd cercul Beiuș și Partidul Național Român,

jucînd apoi un rol important în unificarea P.N.R. la 1881, ceea ce îl impune ca primul lui președinte. A desfășurat o laborioasă activitate pe linie bisericească, școlară și culturală în general, fapt ce i-a atras și numele de „mitropolitul laic al bisericii ortodoxe”⁶. Acest titlu neoficial, deosebit de măgulitor, reușește să ne sugereze plastic greutatea cuvîntului și faptelor săvîrșite de Partenie Cosma, aflat în fruntea societății românești timp de patru decenii.

Dar orice persoană, oricît de multilaterală ar fi, oricîtă putere de muncă și talent ar avea, chiar dacă societatea îl solicită să activeze în mai multe domenii fiindu-i realmente necesare strădaniile și experiența sa — iese în relief și rămîne în conștiința posterității prin ceea ce a dat mai valoros în unul din domeniile în care și-a risipit cu dărnicie, înțelepciune și spirit de sacrificiu cea mai mare parte din vloga vieții. Astfel cîntărind lucrările, în plus dînd importanța cuvenită și rolului pe care cointeresarea materială îl joacă în alegerea domeniului de activitate mai ales într-o societate burgheză, Partenie Cosma ne apare în primul rînd ca un excelent financiar și conducător de bancă⁷. Pregătirea lui juridică i-a fost de un deosebit ajutor în conducerea Băncii „Albina” și a celorlalte bănci românești, într-o perioadă cînd autoritățile de la Budapesta asaltau din toate părțile instituțiile noastre naționale, dorind să le desființeze sau măcar să le îngreuească activitatea. Numai un perfect cunoscător al legilor putea să se strecoare prin hățușul de capcane ce ni se întindeau. Partenie Cosma a reușit cu succes acest lucru.

Partenie Cosma intră pentru prima dată în contact cu viitoarea Bancă „Albina”, la scurtă vreme după ce, prin decretul dat în Schönbrunn la 14 iunie 1871, Statutele îi sînt aprobate de împărat. Din acest moment Comitetul fondator trece la subscrierea fondului de acțiuni, ultimul mare efort de care depindea posibilitatea activării institutului. Între primii 42 de plenipotențieri însărcinați cu strîngerea subscripțiilor se numără și avocatul Partenie Cosma. În final, din întreaga zonă a Beiușului el va subseria 43 de acțiuni⁸, fiind al unsprezece-lea colecționar pe lista cu cele mai multe acțiuni subscrise. Aceasta denotă strădaniile depuse de Partenie Cosma cit și posibilitățile materiale ale românilor din această zonă geografică, dornici să sprijine înființarea primei bănci românești a cărei necesitate o simțeau.

La 7 iunie 1874 Partenie Cosma se căsătorește cu Maria Roman din Mizieș, înrudindu-se astfel cu Miron Romanul, episcopul ortodox al Aradului. Cînd în 1876 acesta este ales mitropolit, la insistența lui, familia Partenie Cosma se mută la Sibiu⁹.

⁶ Constantin Popp, *Parteniu Cosma — cu prilejul comemorării sale centenare*, în „Revista Economică”, Sibiu, anul XXXIX, nr. 19/9 mai 1937, p. 173.

⁷ „Telegraful Român”, Sibiu, 11/24 decembrie 1910, p. 1—2; „Foaia Diecezană”, Caransebeș, 17 septembrie st. v. (30 septembrie st. n.) 1923, p. 1—2; Mihail Bota, *Viața lui Partenie Cosma*, Cluj, 1937, p. 18—19; „Revista Economică”, Sibiu, nr. 7/13 februarie 1937, p. 47—49.

⁸ Arhivele Statului Sibiu, Fond: Banca „Albina”, volum I, 1871, Conclusul nr. 15³⁴ (în continuare I, 1871, 15³⁴).

⁹ Lucia Cosma, *Partenie Cosma, amintiri cetite la Beluș, cu ocazia serbărilor pentru centenarul nașterii lui (1837—1923)*, Tipografia Românească, Timișoara, I. a. Mitropolitul Miron Romanul era frate cu tatăl Mariei Cosma. Familia Partenie Cosma sosește în Sibiu la 1 mai 1876 cf. „Telegraful Român”, Sibiu, 18/31 decembrie 1910, p. 1—2, articolul „De la jubileul d. lui, P. Cosma”.

Stabilirea lui Partenie Cosma în orașul ce reprezenta atunci centrul politic și cultural al românilor din întreaga Transilvanie, la o vîrstă cînd se afla în plenitudinea forțelor sale fizice și intelectuale, avînd în spatele său o dinamică și cunoscută activitate politico-culturală națională, apreciată de societatea românească, ascendentul pe care-l avea în calitate de rudă apropiată a mitropolitului — au fost de bun augur pentru viitoarea lui evoluție în primele rînduri ale liderilor luptei noastre naționale.

Deschizîndu-și un birou de avocat, Partenie Cosma își cîștigă repede o frumoasă clientelă, în timp ce succesele sale profesionale îi asigură, o dată în plus, un renume binemeritat. Nu întîmplător va fi ales vicepreședinte al baroului avocaților din Sibiu, atît de către avocați români cît și de către cei germani sau maghiari.¹⁰

În acești ani Banca „Albina” se afla în faza căutărilor și începuturilor de consolidare. Conducerea ei, după un bun obicei practicat de la începuturile institutului și continuat în următorii ani, căuta să-și întărească corpul de funcționari și de control cu elemente tinere, bine pregătite și cunoscute în societatea românească. Se viza ridicarea competenței profesionale a membrilor cercului „albinist”, cît și a prestaței institutului, în raporturile cu clientela și alte institute bancare similare. Astfel în decurs de numai o săptămînă Partenie Cosma este cooptat la 7 mai 1877 ca membru în direcțiunea băncii¹¹, iar la 15 mai este ales delegat al direcțiunii pe lîngă conducerea executivă¹².

Prima acțiune în care se remarcă proaspătul colaborator al Băncii „Albina” este legată de rapida și radicala reorganizare a serviciului contencios (juridic — n.n.) al băncii. În anii precedenți avocatul Ioan Popa, abuzînd de funcția sa și nefiînd îndeaproape controlat de conducere, a adus mari prejudicii intereselor și prestigiului băncii. Avid de cîștiguri personale cît mai mari, dorînd să se îmbogățească cît mai repede, va împrorocesa în masă pe toți debitorii reuniunilor de credit, unora intențîndu-le și cîte două procese în același timp și pentru aceeași datorie. Astfel va contribui, pe lîngă alte cauze, la lichidarea reuniunilor de credit pentru participanți¹³, tip de operațiune financiară în care se pusese mari speranțe din moment ce la 1872 erau considerate ca „fundamentul institutului”¹⁴. Pentru a preîntîmpina alte abuzuri, urmărînd pe viitor un tratament mai uman pentru clientelă, Partenie Cosma face cîteva propuneri pe baza cărora urma să se modifice contractul încheiat cu noul avocat Dr. Ștefan Păcurariu¹⁵. Prin ele se vizau: un control strict al proceselor intentate de avocat; avocatul să-și administreze singur fondurile, institutul ne mai acordîndu-i anticipații în bani; se stabilește un nou tarif pentru competențele avocaților¹⁶. Reținem formularea lor clară, laconică, fără posibilități de interpretare și eludare.

¹⁰ Constantin Popa, o.c.

¹¹ Arhivele Statului Sibiu, Fond. Banca „Albina”, III, 1877, 56.

¹² Idem, III, 1877, 69.

¹³ Vezi mai pe larg studiul autorului: *Activitatea reuniunilor de credit pentru participanți, înființate și conduse de Banca „Albina”*, în *Lucrări științifice, seria: istorie-științe sociale-pedagogie*, Oradea, 1972, p. 99 — 108.

¹⁴ „Federațiunea”, Budapesta, 24 martie/5 aprilie 1872, p. 2.

¹⁵ Arhivele Statului Sibiu, Fond. Banca „Albina”, III, 1876, 61.

¹⁶ Idem, III, 1877, 71 și 83.

Cînd avocatul în funcție, Dr. Ștefan Păcurariu, nu acceptă modificările cerute a fi înscrise în contractul dintre el și institut, i se retrage plenipotența. Partenie Cosma, apreciat odată în plus pentru clarviziunea și munca corectă ce o depunea în modernizarea organizării institutului este ales, în unanimitate de voturi, noul avocat și juriconsult¹⁷, cu dreptul menținerii mandatului său de deputat. În această calitate va fi foarte mult solicitat să se deplaseze pe teren, în diferite regiuni ale Transilvaniei, Banatului, Crișanei ori Maramureșului, pentru a evalua garanțiile ipotecare ale clientelei care solicită credite. Este o ocazie unică pentru a cunoaște situația social-economică a țaranului român, cerințele și speranțele lui. Mai tirziu, la 11 februarie 1882, va fi încadrat în rîndul funcționarilor cu drept la pensie. Prin această măsură Banca „Albina” devine prim bancă din întreaga Ungarie și Transilvanie cu serviciu juridic propriu, avînd în fruntea lui un avocat și juriconsult salariat. Serviciul juridic activa ca o secție proprie a băncii, fiind finanțat de bancă, eventualele profituri realizate fiind ale băncii. Ulterior acest sistem este introdus de către băncile săsești, maghiare și unele bănci românești mai importante¹⁸.

Referitor la activitatea lui Partenie Cosma pe linia revizuirii proceselor cu foștii debitori ai reuniunilor de credit pentru participanți, lăsăm să facă aprecieri Iosif Sterca Șuluțiu, președintele Consiliului de administrație al Băncii „Albina”. În anul 1910, cu ocazia sărbătoririi a 25 de ani de cînd Partenie Cosma se afla în fruntea institutului, Iosif Sterca Șuluțiu spunea: „... Dl. Cosma primind ofertul (postul de avocat și juriconsult al băncii — n.n.), în timpul cel mai nefast pentru institut, cînd — în urma incorectităților comise de avocații institutului și a executorilor necontrolați de avocați — era atît de discreditat, mai virtos în părțile bănățene, încît acțiunile în valoare nominală de 100 fl se vindeau cu 50 fl. s-a pus pe studierea actelor, și dînd de o mulțime de neglijente din partea avocaților și incorectități — defraudări chiar din partea executorilor năpustiți fără nici o controlă asupra clientelei institutului, a venit cu propuneri motivate la direcțiune pentru sistarea proceselor duble și amortizarea cheltuielilor — n.n.) acelor, cari s-au ridicat la mai multe mii de florini.

A tras la răspundere pe executorii culpabili (vinovați — n.n.)...

Direcțiunea scîrbită de atîtea lucruri compromițătoare pentru reputațiunea institutului, pentru restul pretensiunilor (datorii bănești — n.n.) neîncasată pe cale pașnică de la debitorii reuniunilor de credit, s-a mulțumit cu restul neridicat al cotelor acelor reuniuni, iar diferența — o sumă destul de considerabilă, a amortizat-o.

Aduse în rînd toate neregularitățile rămase după foștii avocați ai institutului, și introdusă de dl. Cosma o administrație promptă, culantă (corectă — n.n.), dar severă în cancelaria avocaților, în scurt timp buna reputație a institutului s-a restabilit¹⁹.

În următorii ani, prestigiul lui Partenie Cosma crește în rîndul membrilor direcțiunii Băncii „Albina”. I se apreciază înalta competență profesională și

¹⁷ Idem, III, 16 iulie 1877, 92.

¹⁸ Constantin Pop, o.c., p. 165.

¹⁹ „Telegraful Român” Sibiu, 18/31 decembrie 1910, p. 1-2.

corectitudine în muncă²⁰, împreună cu marile servicii ce le aduce băncii. După un an de strădanii, punînd în joc întreaga sa influență de deputat die-tal, la 17 martie 1880 reușește să obțină notarea oficială, la bursa din Buda-pesta, a scrisurilor funciare, noul și promițătorul tip de afaceri introduse de Banca „Albina”²¹. Mai tîrziu, în 1902, cînd deja ocupa scaunul de director-executiv, va reuși să obțină admiterea lor drept garanție la întreprinderile publice cît și pentru alte obligații față de stat, arendași, furnizori, antreprenori. În sfîrșit, în 1903, obține lombardabilitatea scrisurilor funciare la Banca Austro-Ungară²². Garantate de împrumuturi ipotecare sigure și de fonduri de garanție speciale, ele se vor impune imediat ca hirtii de valoare, căutate nu numai în Imperiu ci și în străinătate. Pe baza lor Banca „Albina” va putea beneficia de importante reesconturi la marile bănci din Viena și Budapesta, sume pe care, la rîndul ei, în parte le va reesconta la celelalte bănci românești, acoperind necesarul de credite, în continuă creștere, pe care românii le solicitau.

La 11 mai 1885 moare în funcție, pe neașteptate, Visarion Roman, ini-mosul inițiator al înființării Băncii „Albina” și primul ei director executiv.

Este o grea pierdere pentru națiunea română. Conducătorii ei încep o febrilă corespondență în care se consultă asupra persoanei celei mai potrivite care ar trebui să preia conducerea băncii, pe umerii căreia apăsau deja mari responsabilități naționale, întrevăzîndu-se pentru viitor altele și mai mari. Sint elocvente în acest sens cîteva scrisori trimise de Ioan Meșianu, pe atunci episcop al Aradului, și Vicențiu Babeș lui Iacob Bologa, președintele Con-siliului de administrație. Ioan Meșianu, după ce deplîngea moartea lui Visar-ion Roman, scria: „... dar cea mai mare greutate ar rămîne: îngrijirea de înlocuirea lui (a lui V. Roman — n.n.) în directorat, cu alt bărbat demn. Aceasta mi se pare cu atît mai greu, cu cît că nu prea avem, ba sunt foarte rari, între ai noștri, bărbații calificați pe terenul economic și comercial... , deci între asemenea împrejurări trebuie să vă cugetați foarte serios, la înde-plinirea postului de director”²³. Gîndurile și sfaturile lui Vicențiu Babeș sint în esență aceleași. Pătruns de responsabilitate pentru viitorul băncii, scrie: „... Sărmanul nost Visarion, cine se va găsi să ni-l suplinească cum se cade! Mult îmi bat capul, mult îmi frămînt mintea, dar nu găsese omul! ... Recu-getă, amate (iubite — n.n.) frate, că bărbatul ce am pierdut, pe lîngă că era în oficiul său exact și eminent, se bucura totodată de cea mai absolută în-credere națională a noastră. Astfel trebuie să fie și succesorul său... Voi responsabili sinteți ca numai cu astfel de om să-l înlocuiți! Să nu pierdeți din vedere, că ne aflăm cu existența în pericol și că datori sintem a ne lupta pentru cele mai mari interese ale vieții... De aceea cred eu, că voi cei din Direcți-une, bine să vă socotiți, ce măsuri luați, ce persoane angajați; bine să vă socotiți și — să n-o faceți — în orele de ispită, singur numai după capul vos-tru”²⁴.

²⁰ Arhivele Statului Sibiu, Fond.: Banca „Albina”, III, 1878, 5 și 14.

²¹ Idem, IV, 1880, 46.

²² Idem, XI, 1899, 135 și XIII, 1903, 132.

²³ Arhiva Bibliotecii Arhiepiscopiei Ortodoxe Române Sibiu, Fond: Mihai M. Veliciu, plic nr. 3.

²⁴ Idem, plic nr. 4.

Consultările în sinul direcțiunii au fost îndelungate. Până să fie luată importanta hotărâre se instituie o conducere provizorie. La 11 mai Partenie Cosma este numit director-executiv adjunct²⁵. Peste câteva zile, la 15 mai, este numit director-executiv provizoriu, pe timp de un an, cu începere de la 1 iunie 1885 — I. G. Ioan, dirigentul filialei din Braşov al Băncii „Albina”²⁶. La cererile lui repetate, pe la mijlocul lunii decembrie, este însă eliberat din funcţia de la Centrală²⁷.

Între timp se găsisese persoana socotită capabilă nu numai a urma, pentru aceleaşi calităţi, pe răposatul Visarion Roman — ci chiar de-al întrece, ducând Banca „Albina” pe noi coordonate ale dezvoltării aşa cum cereau vremurile noi ce veneau. La aproape cincizeci de ani împliniţi, cu o vastă experienţă şi încă multă putere de muncă, Partenie Cosma devine director-executiv al Băncii „Albina”. Ales la 18 decembrie 1885²⁸, îşi preia postul de la 1 ianuarie 1886.

După aproape doi ani de la retragerea sa din arena politicii militante, Partenie Cosma renunţă şi la cariera sa de avocat particular dedicându-se în totalitatea „Băncii „Albina”. Din prima zi de muncă în noua calitate, se adresează funcţionarilor afirmînd că „... cu plăcere vine a face parte din acest corp de angajaţi (funcţionari — n.n) lui încă mai înainte cunoscut ca harnic, solid şi sîrguincios”. Le cere să-i dea concursul pentru promovarea intereselor institutului şi a neamului românesc, promiţînd că şi el va fi drept şi muncitor²⁹.

*

*

*

Este dificilă încercarea unei delimitări stricte între contribuţia personală a lui Partenie Cosma în consolidarea şi frumoasele rezultate obţinute de Banca „Albina” sub conducerea sa şi rolul pe care celelalte organe de conducere l-au avut în obţinerea aceluiaşi rezultat.

Cert este însă faptul că pînă la 1918, conducătorii efectivi ai Băncii „Albina” au fost directorii ei executivi şi mai puţin preşedinţii Consiliului de administraţie. Directorul-executiv, care îşi grupa în jurul său pe contabilul-şef şi un grup de funcţionari cu studii economice, era specialistul în materie juridică şi financiar-bancară. Consiliul de administraţie, inclusiv preşedintele lui, era format în primul rînd din personalităţi care dădeau prestaţă institutului³⁰. Prea puţini dintre ei erau orientaţi în probleme financiar-bancare. De aceea va fi mai mult un organ ce dădea directive generale şi controla evoluţia institutului. Orientîndu-se după directivele Consiliului de administraţie, directorul-executiv se putea lansa într-o conducere originală, impunîndu-şi punctul său de vedere în special cînd era vorba de alegerea celor

²⁵ Arhivele Statului Sibiu, Fond: Banca „Albina”, VI, 1885, 101.

²⁶ Idem, VI, 1885, 108—109.

²⁷ Idem, VI, 1885, 339.

²⁸ Idem, VI, 1885, 340.

²⁹ Idem, VI, 1886, 1.

³⁰ Arhiva Bibliotecii Arhiepiscopiei Ortodoxe Române Sibiu, Fond: Mihai M. Veliciu, Amintirile lui Ioan I. Lapedatu, 1946, p. 8.

mai fericite metode prin care să se ajungă la același țel, dorit de toți, prosperarea institutului. Aici se impune personalitatea lui Partenie Cosma.

În raporturile cu celelalte bănci românești, Partenie Cosma avea nu numai ascendentul omului cu un trecut închinat cu consecvență luptei naționale sau a specialistului recunoscut în materie juridică și financiar-bancară. Partenie Cosma avea în spatele său Banca „Albina” cu întreaga sa istorie și prestanță, fapt ce dădea o greutate în plus afirmațiilor și părerilor sale.

Observăm o fericită situație când primul funcționar al unei instituții, prin indiscutabilele sale calități, contribuie din plin la consolidarea și ridicarea prestigiului instituției, după cum instituția la rândul ei își proiectează conducătorul în rîndurile personalităților epocii.

Prima grijă a lui Partenie Cosma, devenit director-executiv, a fost examinarea minuțioasă a modului cum funcționează institutul, începînd cu organizarea și activitatea biroului pînă la mersul tuturor tipurilor de afaceri. Își cunoștea astfel realitățile din bancă, putea lua măsuri urgente pentru îndreptarea lipsurilor, iar după consolidarea situației, se putea gîndi la aplicarea unor măsuri noi prin care institutul să fie împins spre prosperare și modernizare organizatorică. În consecință: verifică cu atenție cererile de împrumuturi pentru a se convinge dacă au o bună acoperire ipotecară; insistă pentru crearea de diferite fonduri de rezervă și de garanție la care se puteau repede apela pentru acoperirea unor eventuale pierderi, fără ca existența institutului să fie periclitată³¹, lichidează așa-numitul „portofoliu putred”, creditele date și imposibil de recuperat datorită insolvabilității clientului³², redactează o serie de regulamente și normative interne pentru toate ramurile de afaceri și serviciile institutului³³.

Disciplina și corectitudinea în muncă se inseriu între calitățile definitorii pentru Partenie Cosma. Le va cere tuturor subalternilor săi, apreciindu-i și stimulîndu-i sub diferite forme pe cei ce vor da dovadă de ele, luînd măsuri imediate și drastice împotriva colaboratorilor care nu se vor încadra în spiritul de muncă și apărare a intereselor băncii.³⁴

Partenie Cosma, ca un veritabil conducător, privește, cu responsabilitate și în perspectivă, viitorul Băncii „Albina” și ale celorlalte bănci românești, interesîndu-se îndeaproape de pregătirea schimbului de mîine de funcționari și conducători de bancă. Atenția sa se îndreaptă asupra școlii românești de toate gradele, izvor de cultură pentru întreaga națiune și de împropățare a burgheziei române cu noi contingente, atît la sate cît și la orașe. Importante fonduri vor fi alocate pentru construcții de școli, datarea acestora cu material didactic, tipărirea de manuale școlare, construirea de internate, susținerea unor cantine pentru elevi, acordarea de burse. O atenție deosebită se dă Școlii comerciale superioare române din Brașov, unica noastră școală de acest gen din întreaga Transilvanie. Ea va beneficia de burse pentru elevii

³¹ „Revista Economică”, Sibiu, 17 mai 1937, *Cuvîntul lui Ioan Vătășianu, directorul-executiv al Băncii „Albina”*.

³² Arhivele Statului Sibiu, Fond: Banca „Albina”, VI, 1886, 285.

³³ Idem, VI, 1886, 71; VIII, 1891, 78; X, 1896, 59; X, 1896, 61; X, 1896, 62; X, 1897, 186; X, 1897, 187; X, 1896, anexat după procesul verbal din 23 decembrie; XI, 1898, 7; XI, 1898, 9; XI, 1898, 18; XI, 1898, 49; XI, 1899, 92; XVII, 1910, 98.

³⁴ Idem, VIII, 1890, 202.

săi, de ajutoare pentru efectuarea excursiilor de studii în străinătate, de fonduri pentru completarea mijloacelor de învățămînt. I se tipăresc, pe cheltuiuala Băncii „Albina”, parte din manualele necesare procesului instructiv-educativ, fapt consemnat public în revistele de specialitate ale vremii³⁵.

Banca „Albina” a fost și o școală practică în care s-au pregătit și specializat o pleiadă întreagă de funcționari de bancă, o nouă, importantă și distinctă castă a burgheziei române transilvănene. Atît Visarion Roman cît mai ales Partenie Cosma vor accepta, chiar încuraja, ca un mare număr de tineri să se perinde prin birourile băncii, la centrală și filiale, în final, recrutînd dintre ei pe cei mai capabili pentru a-și asigura schimbul de miine. Între anii 1874–1917 înregistrăm 177 de practicanți salariați sau nesalariați³⁶. După ce se vor familiariza cu problemele bancare practice, unii vor deveni funcționari sau contabili la alte bănci românești ca: Timișana, Silvania, Ardeleana, Victoria, Oravițana, Bistrițana, Luceafărul, Poporul, Patria etc. Reținem că marea majoritate a practicanților sînt tineri cu pregătire de specialitate, în primul rînd absolvenți ai Școlii comerciale superioare române din Brașov, apoi ai Școlii comerciale din Lipova, ai Academiiilor comerciale din Budapesta, Viena, Graz, Cluj. Angajați pe baza unui „Normativ” sever³⁷, practicanții și apoi funcționarii băncii trebuiau să dea examene periodice de calificare pentru a putea fi titularizați ca funcționari definitivi, respectiv pentru a urca dintr-o categorie de salarizare în alta. Introduse de Partenie Cosma, examenele, la fel de severe, erau date în prezența conducerii băncii în frunte cu directorul-executiv.³⁸

Conducerea băncii se va îngriji de continua îmborsărire a cunoștințelor de specialitate ale funcționarilor. Cu ocazia împlinirii a 25 de ani de la ocuparea postului de director-executiv, din fondul special de rezervă al Băncii „Albina” se creează fondul cultural „Partenie Cosma”. Fondul, în valoare de 40 000 k, putea fi completat prin contribuțiile benevole ale funcționarilor institutului, ale altor persoane și corporații, de către adunările generale ale Băncii „Albina”. Statutele fondului menționează scopurile pentru care era destinat: ajutoare bănești date funcționarilor institutului, care cu aprobarea conducerii vor face călătorii de studii pentru perfecționarea lor în afacerile de bancă sau vor participa la diferite congrese și întruniri în aceleași probleme; burse pentru funcționarii institutului, care după un serviciu de cel puțin cinci ani, sînt trimiși la studii de specialitate în țară sau străinătate; premiarea de lucrări financiar-economice scrise de specialiști români tran-

³⁵ „Revista Economică”, Sibiu, 12 aprilie 1902, p. 147, face următoarea precizare: „... Dacă vom cerceta starea instrucțiunii comerciale la noi în țară numai cu zece ani mai înainte, vom afla o lipsă totală de manuale pentru învățămîntul comercial, iar astăzi — mulțumită însemnatului ajutor material al institutului de credit și economii „Albina” din Sibiu — avem aproape pentru fiecare studiu comercial un manual corespunzător”.

³⁶ Cifra am calculat-o pe baza datelor găsite în Arhivele Statului Sibiu, Fond: Banca „Albina”, vol. I–XX.

³⁷ Idem, X, 1897, 186 și XI, 1898, 11.

³⁸ Idem, XI, 1898, 28 și 217. Încă la 1910, examene de calificare la care, după o practică de cel mult doi ani, trebuiau să participe practicanții ce doreau să ocupe posturi de funcționari, nu se dădeau la nici o bancă din Ungaria decît la Banca „Albina”, cf. „Telegraful Român”, Sibiu, 16/29 decembrie 1910, p. 1–2, Cuvîntul de răspuns a lui Partenie Cosma.

silvăneni. Specificăm faptul că fixarea scopurilor de mai sus, în care se puteau folosi sumele fondului, se face cu aprobarea lui Partenie Cosma³⁹. Totodată se va crea o bibliotecă de specialitate, care va fi pusă la dispoziția funcționarilor pentru a-și întregi cunoștințele. Personal Partenie Cosma va urmări să fie îmbogățită cu ultimele noutăți apărute în literatura de specialitate⁴⁰.

Sub conducerea lui Partenie Cosma, ca urmare a unei constante și chibzuite politici financiare, Banca „Albina” se consolidează și cunoaște o dezvoltare continuă și sigură. Marea majoritate a capitalului său era investit în împrumuturi acordate în agricultură, garantate de ipotecă sigure. Se are în vedere asigurarea unei cit mai mari mobilități a capitalului, acționându-se în consecință. Se reduce dobânzile la capitalurile depuse spre fructificare, lovindu-se astfel în interesele masei deponenților, iar profiturile acționarilor se mențin la o cotă medie — ceea ce facilitează un ritm mai însemnat în capitalizarea unei părți mai mari din profitul realizat.

Având în vedere faptul că marea majoritate a clientelei o formau țărănii, se caută cointerесarea lor activându-se noi tipuri de operațiuni, special pentru ei, simplificându-se formalitățile de ridicare și prelungire a împrumuturilor. În 1891 se introduc creditele personale țărănești, de la început foarte solicitate⁴¹. Desigur de avantajele create de bancă se va bucura numai o parte a țărănimii române, maghiare sau germane, aceea mai înstărită, posesoare a unor valori mobile și imobile care erau acceptate drept garanție ipotecară. Ea se va întări economic, consolidând pătura burgheziei satelor, deseori pe spinarea țărănimii sărace a cărei pauperizare se accelerează accentuând stratificarea socială în lumea satului transilvan.

Atunci când unii dintre clienți nu sînt în stare a plăti ratele la timp, sînt păsuiți sau li se fac alte facilități la plata creditelor. Exemplele sînt foarte numeroase, pe întreg parcursul existenței băncii, dar mai ales în timpul directoratului lui Partenie Cosma, cînd operațiunile se extind și diversifică. Această atitudine față de clientelă trebuie să o vedem în primul rînd prin prisma intereselor imediate ale băncii, în sensul că în respectivele condiții banca nu ar fi putut, în nici un caz, să-și reprimească capitalurile, fiind constrînsă să accepte amînări de scadențe. Este vorba apoi de o optică proprie față de clientelă în general, de o înțelegere adîncă a menirii „Albinei” în societatea românească transilvăneană, pe care nu o găsim la toate băncile românești⁴². În 1912 Partenie Cosma afirma răspicat: „... prestigiul institutului nu permite, ca să se deie însă publicului nici de a bănuî, că acordăm împrumuturi cu scopul, ca să scoatem la licitație, sau noi sau alți creditori, realitățile ipotocate, și apoi să le cumpărăm noi pentru a le vinde altora cu cîștig, va să zică că din capul locului, cu premeditate să exploatăm sărăcia clientelei noastre, din interes material al institutului”⁴³.

³⁹ Arhivele Statului Sibiu, Fond: Banca „Albina”, XVII, 1910, 260 și 1911, 61.

⁴⁰ Idem, VII, 1887, 221.

⁴¹ Constantin Popp, *o.c.*, p. 168.

⁴² Multe din micile bănci românești, care se aflau în mina a una — două persoane ce dețineau marea majoritate a capitalului social, exploatau exorbitant clientela, dînd împrumuturi și reesconturi cu dobînzii foarte mari. Pentru a limita aceste abuzuri, Banca „Albina” va lupta din plin demascîndu-le, obligîndu-le să-și limiteze plafonul dobînzilor la procente acceptabile. Vezi: Arhivele Statului Sibiu, Fond: Banca „Albina”, XIX, 1914, 200 și XX, 1916, 113 — 114.

Cînd un debitor nici după păsuri repetate, care se ridicau de multe ori la 2—3 ani, nu puteau să-și plătească datoriile față de bancă, aceasta îl impropiesua și-i scotea averea la licitație. De cele mai multe ori Banca „Albina”, în lipsă de alți cumpărători, achiziționa proprietățile propriului debitor. Ani de zile aceste proprietăți erau lăsate în continuare în posesia fostului proprietar, care le folosea ca și înainte sau plătea o taxă de arendare. În final multe din aceste proprietăți erau revindute vechiului proprietar sau urmașilor acestuia, la un preț ce asigura băncii toate pretențiile pecuniare derivind din creditul acordat, inclusiv o „taxă de întîrziere”⁴¹, suficientă pentru a-i asigura profituri importante.

Prosperarea continuă a afacerilor Băncii „Albina”, sub conducerea lui Partenie Cosma, rezultă foarte bine din tabelul de mai jos:⁴⁵

Sfîrșitul anului	Active total	Capital social	Fonduri de rezervă	Depuneri	Fonduri de pensii	Valoarea imobilelor proprii	Venit brut	Venit net
1885	3 301 mii fl.	300 mii fl.	46 mii fl.	972 mii fl.	15 mii fl.	—	232 mii fl.	44 mii fl.
1886	3 580 „	300 „	52 „	2 089 „	20 „	129 mii fl.	259 „	45 „
1891	6 911 „	300 „	102 „	5 079 „	48 „	160 „	443 „	69 „
1896	9 208 „	600 „	346 „	5 498 „	107 „	214 „	579 „	131 „
1901	20 855 mii K.	1 200 mii K.	685 mii K.	11 092 mii K.	312 mii K.	800 mii K.	1 192 mii K.	258 mii K.
1906	26 405 „	1 200 „	812 „	13 833 „	486 „	541 „	1 420 „	262 „
1911	50 695 „	3 000 „	1 365 „	24 845 „	758 „	600 „	2 407 „	500 „
1914	54 074 „	6 000 „	1 660 „	22 489 „	899 „	1 150 „	2 854 „	458 „

Sînt un indiciu al prosperării băncii, creșterea continuă a fondurilor de rezervă, a depunerilor, a fondului de pensii pentru funcționari, a venitului brut și net. În mai puțin de douăzeci de ani, capitalul social este urcat de patru ori⁴⁶, noile acțiuni fiind aproape integral optate de către vechii acționari. O altă dovadă a încrederii mereu sporită de care se bucura Banca „Albina” în societatea românească, în cercurile de afaceri din Austro-Ungaria și chiar din Paris și Londra — este imposibilitatea de a satisface cererile de scrisuri funciare, considerate peste tot de o garanție deosebită⁴⁷.

Deși încă din 1907 o puternică criză financiară lovește Austro-Ungaria, Banca „Albina” continuă să se dezvolte. Partenie Cosma dă o importanță

⁴³ Idem, XVIII, 1912, 35.

⁴⁴ Idem, IV, 1881, 119; VII, 1886, 310 și 1888, 223.

⁴⁵ A p u d C o n s t a n t i n P o p p, o.c., p. 169. Precizăm că anul 1886 este primul an cînd bilanțul Băncii „Albina” este semnat de Partenie Cosma, în noua sa calitate de director-executiv. Ultimul bilanț semnat în aceeași calitate este cel de la sfîrșitul anului 1914.

⁴⁶ În 1895 de la 300 000 fl la 600 000 fl, în 1907 de la 1 200 000 k la 2 400 000 k; în 1909 de la 2 400 000 k la 3 000 000 k, iar în 1912 de la 3 000 000 k la 6 000 000 k cf. Arhivele Statului Sibiu, Fond: Banca „Albina”; XV, 1907, 26; XVI, 1909, 14, II; XVIII, 1912, 16.

⁴⁷ I o a n L u p a ș, *Monografia Băncii „Albina” S.A.*, în mss., la Arhiva Bibliotecii Arhiepiscopiei Ortodoxe Române din Sibiu.

deosebită consolidării filialei din Braşov în special după numirea lui Valeriu Bologa⁴⁸, la 6 septembrie 1887, în calitate de dirigent al acesteia. În ultimul deceniu de stăpînire austro-ungară se vor înfiinţa noi filiale şi agenturi în diferite regiuni cunoscute prin repetatele lor demersuri în acest sens. Apar filiale la: Lugoj⁴⁹, Mediaş⁵⁰, Tîrgu Mureş⁵¹, Dumbrăveni⁵², Bozovici⁵³, Sighişoara⁵⁴, iar agenturi la Orşova⁵⁵, Tîrnăveni⁵⁶, Sînicolaul Mare⁵⁷, Zorlentul-Mare⁵⁸, Şeica-Mare⁵⁹, Iernut⁶⁰, Becicherecul Mare⁶¹. Noua reţea de filiale şi agenturi va facilita o activare a afacerilor în respectivele zone, sprijinind direct interesele clientelei, asigurînd băncii noi profituri. Chiar dacă nu se va materializa în practică, este interesant de subliniat încercarea de a înfiinţa o filială la New-York în anii 1911—1912. Ea era cerută de numeroşii români transilvăneni emigraţi în S.U.A. la sfîrşitul secolului trecut şi începutul secolului nostru. Filiala newyorkeză ar fi urmat să se ocupe cu: primirea şi expedierea banilor emigranţilor către familiile şi rudele rămase în Transilvania, vinderea biletelor de vapor, procurarea de acte notariale şi efectuarea de legalizări de acte la consulatul Austro-Ungariei, primirea de bani spre păstrare. Prin aceste servicii, filiala ar fi apărut pe emigranţi de a nu fi excrocaţi de diferiţi indivizi şi chiar instituţii, într-o ţară a cărei legislaţie şi limbă nu o stăpîneau perfect sau chiar deloc. Cu organizarea filialei sînt împuterniciţi Dr. Tiberiu Brediceanu şi funcţionarul Eugen Vancu. O serie de realităţi din S.U.A. cît şi criza financiară ce se manifesta puternic, de ani de zile, în Austro-Ungaria, împiedică deschiderea filialei⁶².

Banca „Albina“, personal Partenie Cosma, au un important rol în transferul de proprietate funciară din mîna moşierimii maghiare în cea a ţărănilor în general şi a românilor în special. Este un proces care începe în jurul anului 1880 accentuîndu-se în primele două decenii ale secolului nostru,

⁴⁸ Reţinem faptul că între Partenie Cosma şi Valeriu Bologa, fiul preşedintelui Consiliului de administraţie Iacob Bologa, erau vechi legături de prietenie. La 1 ianuarie 1886, ambii vor ocupa funcţii importante în conducerea băncii. Partenie Cosma va prelua funcţia de director executiv, iar Valeriu Bologa pe cea de secretar. Mai tîrziu, cînd Valeriu Bologa va deveni dirigentele filialei din Braşov, între cei doi prieteni se va purta o intensă corespondenţă pe linia eforturilor de redresare a filialei. Cf. Arhivele Statului Sibiu, Fond: Banca „Albina“, VI, 1886, 1 şi Arhivele Statului Braşov, Fond nr. 145 Banca „Albina“ Braşov, pachetul 8, filele 65—75, 80—92, 104—112, 144—145, 162—163, 172.

⁴⁹ Arhivele Statului Sibiu, Fond: Banca „Albina“, XV, 1907, 52; XVI, 1908, 117, 130—133, 146; XVI, 1909, 100. Filiala se crează prin fuziunea cu banca locală „Lugojana“.

⁵⁰ Creată la început ca agentură pentru teritoriul care aparţinea de cartea funduară din Mediaş şi Dumbrăveni (Vezi: idem, XVI, 26 iunie 1909, 91). Se pune problema transformării agenturii în filială (Vezi: idem, XVII, 1910, 68), pentru ca cu data de 30 iunie 1910 agentura lichidîndu-se, din 1 iulie 1910 să se transforme în filială (Vezi, idem, XVII, 1910, 94), prin fuziunea cu banca locală „Racoţana“.

⁵¹ Creată la început ca agentură, se dovedeşte pe parcurs a fi cea mai rentabilă. În consecinţă se pune problema transformării ei în filială (vezi: idem, XVI, 1909, 214 şi XVII, 1910, 4). Filiala îşi începe activitatea la 1 mai 1910.

⁵² Creată la început ca agentură (vezi, idem, XVII, 23 aprilie 1910, 67), este transformată în filială (vezi, idem, XVIII, 1912, 4), pentru a fi apoi desfiinţată la 30 septembrie 1914. În locul ei se va înfiinţa o filială la Sighişoara (vezi, idem, XIX, 1914, 200).

⁵³ Filială înfiinţată prin fuziunea cu banca locală „Nera“, la 21 octombrie 1911 (Vezi, idem, XVII, 1911, 228), îşi deschide porţile la 11 martie 1912 (Vezi, idem, XVIII, 1912, 67).

fiind legat de trecerea, în întreaga Europă, de la liberalismul economic la protecționismul caracteristic fazei imperialiste.

În aceste condiții barierele vamale, pe care fiecare țară le ridică pentru protejarea propriei industrii și agriculturi, lovesc în agricultura Transilvaniei. Prețurile cerealelor scad brusc, exportul la fel, ultimul încetînd în jurul anului 1900. Aceste realități se suprapun peste incapacitatea moșierimii transilvănene de a-și transforma moșia feudală într-o fermă capitalistă rentabilă. Devenind nerentabile și înglodate în datorii, moșiile marilor latifundiați transilvăneni, în mare majoritate maghiari, sînt scoase la licitație de diferite bănci sau vîndute chiar de proprietari în speranța ca sumele obținute să le investească în sectoare rentabile și de viitor.

În raport cu țărani maghiari în general țărani români din Transilvania cîștigă teren, în sensul că mai mulți țărani români devin posesori de pămînturi din moșiile parcelate decît țărani maghiari. Aceasta se explică prin faptul că marile moșii se găseau mai ales în comitatele cu majorități românești. Deci cînd moșiile erau scoase la vînzare, era normal ca ele să fie cumpărate de locuitorii satului aflați pe moșia respectivă, în cazul de față țărani români. Pe de altă parte, o moșie în curs de lichidare putea să treacă în stăpînirea țăranilor maghiari, numai dacă proprietatea respectivă este parcelată pe seama coloniștilor unguri. De colonizări se ocupa numai statul pentru că ele aduceau de obicei pagubele. În consecință băncile, indiferent de proveniența capitalului, nu se aventurau în astfel de afaceri⁶³.

În acest context, la sfîrșitul secolului trecut dar mai ales după 1900, în Ungaria apare o întreagă literatură care tratează problema băncilor românești⁶⁴. Deputați maghiari din Parlamentul de la Budapesta, ziariști, oameni politici, acuză băncile românești în frunte cu „Albina” considerată drept „cap al tuturor răutăților”. Dintre numeroasele acuzații ce li se aduceau, cea mai frecventă era aceea potrivit căreia băncile românești duceau

⁶³ Se activează de la 1. X. 1914 (Vezi, idem, XIX, 1914, 200).

⁶⁴ Înfiiințată ca agentură (vezi, idem, XVII, 30 septembrie 1911, 211) intră în activitate în aprilie 1912 (vezi, idem, XVIII, 1912, 87). Este desființată în anul 1917 (vezi, idem, XX, 1917, 34).

⁶⁵ Idem, XVI, 1908, 55 și 159.

⁶⁶ Idem, XVII, 26 martie 1910, 50. Va aparține filialei din Lugoj.

⁶⁷ Idem, XVII, 1 iulie 1910, 127. Va aparține raionului de activitate al filialei Lugoj.

⁶⁸ Idem, 15 octombrie 1910, 218. Va fi un scurt timp încorporată în filiala Mediaș.

⁶⁹ Înfiiințată ca o subagentură, la propunerea agenturii din Tîrnăveni, (vezi, idem, 19 mai 1911, 133), sistată la 31 decembrie 1912 (vezi, idem, XVIII, 1912, 209).

⁷⁰ Idem, XIX, 1914, 103.

⁷¹ Idem, XVII, 1911, 209 și 254; XVIII, 1912, 49, 84, 90.

⁷² B u j o r S u r d u, *Aspecte privind rolul băncilor în consolidarea burgheziei românești din Transilvania pînă la primul război mondial*, în A.I.I.C., 1962, p. 188, 193.

⁷³ Amintim cîteva din lucrările mai cunoscute: E b e r E r n ő, *A magyar agrár politikáról*, Cluj, 1903; B o d o r A n t a l, *Az erdélyrészi pénzügyek*, Budapest, 1904; E b e r E r n ő, *Fojók harca*, Budapest, 1905; F a r k a s P á l, *Az oláh kérdésről*, Budapest, 1907; H u s z á r A n t a l, *A magyarországi Románok, bizalmas használatra*, Budapest, 1907; B e t h l e n I s t v á n, *Az oláhok birtok vásárlási Magyarországon az utolsó 5 évben*, Budapest, 1912; I d e m, *A magyar birtok politika feladatai Erdélyben*, Budapest, 1913; T o k a y i L á s z l ó, *Eladó ország*, Cluj, 1913; B i z o n y L á s z l ó, *A keleti határról. A magyar szupremacia veszedelme Erdélyben*; D r. F e n y v e s s y S o m a, *Az erdélyrészi magyarság hitelügye*.

o politică „națională“ pe baza unui „plan organizat“, acordînd ușor împrumuturi marilor proprietari maghiari, cu scopul de a le scoate moșiile la licitație îndată ce ratele nu puteau fi achitate la scadențele prevăzute. În special ziariștii afirmau că parcelările moșiilor maghiare se făceau numai în interesul românilor, refuzîndu-se tratament egal țărănimii maghiare.

Sintetizînd conduita Băncii „Albina“ față de clienții săi, în fond poziția tuturor băncilor românești față de aceeași problemă, Partenie Cosma respingea ca nefondate acuzele presei maghiare afirmînd: „Nu se poate arăta un caz concret, cînd „Albina“ să fi depozitat vreo familie maghiară, sau la votarea împrumuturilor să fi făcut vreo deosebire între om și om cu privire la naționalitatea lui. Din contră „Albina“ a dat în numeroase cazuri ajutor efectiv să scape familii maghiare de ruina sigură“⁶⁵. Faptele întăresc afirmația. Nobili deopotrivă cu țărani maghiari primesc cu promptitudine, la cerere, împrumuturi ipotecare⁶⁶. Banca „Albina“ cumpără moșiile unor nobili maghiari, vînzîndu-le altor nobili sau parcelîndu-le unor grupuri de țărani maghiari din aceeași comună⁶⁷. De împrumuturi ipotecare sau în cont-curent se vor bucura și sașii⁶⁸. De o atenție specială se vor bucura secuii, clienți foarte buni. Agențiile Băncii „Albina“ din ținuturile secuiești aveau în fiecare an cote mari de afaceri. Filiala din Brașov, în a cărui raion de activitate intra această zonă geografică, a făcut numeroase studii pe teren la: Covasna, Brețcu, Poiana Sărată, cerînd Centralei din Sibiu înființarea unor agenturi pentru credite cambiale cu acoperire ipotecară cît și pentru schimb de monede⁶⁹.

Profiturile obținute de bănci în urma participării lor la acțiunile de cumpărare-parcelare-vînzare a unor moșii nobiliare sau la acordarea de împrumuturi cambiale și ipotecare unor persoane pentru a-și putea singuri cumpăra pămînt — sînt apreciabile. În general se luau dobînzii între 5 — 10%. Rezultatul imediat al acestui fenomen constă în ridicarea unei păături de moșieri și chiaburi români, a căror bunăstare economică va fi suportul material ce le va permite să participe la vot, deci la viața politică.

*

*

*

Un capitol important și semnificativ din activitatea lui Partenie Cosma, în fruntea Băncii „Albina“ din Sibiu, îl constituie legăturile de afaceri pe care le-a cultivat cu lumea financiar-bancară din Regatul României. La baza lor stau nu numai relațiile de prietenie pe care le întreținea de mulți ani cu o serie de importante personalități politice și culturale de dincolo de Carpați, ci și adîncă înțelegere a necesității stringerii legăturilor în toate domeniile de activitate, garanție a pregătirii unui destin comun într-o țară unită a tuturor românilor.

⁶⁵ Raport prezentat la Adunarea generală a Băncii „Albina“ din 31 martie 1900.

⁶⁶ Arhivele Statului Sibiu, Fond: Banca „Albina“, IV, 1882, 14; VI, 1885, 3; VI, 1886, 98; VII, 1888, 243; IX, 1894, 73; X, 1897, 23; XIII, 1903, 96; XIV, 1904, 66; XV, 1906, 58; XVII, 1910, 195.

⁶⁷ Idem, IV, 1881, 342 (242); IV, 1882, 110; XV, 1906, 159.

⁶⁸ Idem, XIV, 1904, 145 și 186; XIV, 1905, 151; XV, 1906, 78 și 80; XV, 1907, 38.

⁶⁹ Idem, VIII, 1889, 162.

Primele contacte comerciale cu România se realizează prin filiala din Braşov. Partenie Cosma doreşte să ridice rentabilitatea magaziiilor de mărfuri din gara Braşov, proprietate ale Băncii „Albina”. Propune înfiinţarea la Braşov a unei societăţi comerciale specializate în comerţul cu cereale⁷⁰. La scurtă vreme societatea se activează. Cuprinde 17 membri cu un capital social de 43 000 fl, din care numai Banca „Albina” participă cu 25 000 fl controlând afacerile. Partenie Cosma se va ocupa personal de extinderea activităţii societăţii din moment ce face mai multe călătorii în acest scop la Bucureşti⁷¹. După ce cîţiva ani se vor realiza profituri însemnate⁷², din 1901 încep să se înregistreze pierderi. În consecinţă se desfiinţează comerţul cu cereale în regie proprie la filiala din Braşov⁷³.

Înfiinţarea unei „Case de amanet” în România a constituit un fructuos moment de colaborare între cercurile financiare de o parte şi de alta a Carpaţilor, dar şi o sursă de importante venituri pentru cele două grupuri ale burgheziei române iniţiatoare ale afacerii.

Guvernul român nu renunţă la ideea înfiinţării unei „Case de amanet”, deşi o astfel de încercare trebuie să fie abandonată înainte de 1905. Ajuns ministru de finanţe, Take Ionescu se arată hotărît a o materializa practic. Vechile relaţii de prietenie ce existau între Take Ionescu şi Partenie Cosma determină conducerea Băncii „Albina” să-şi trimită directorul-executiv pentru a sonda terenul într-o afacere ce se promitea rentabilă şi în care banca era dispusă să se angajeze. Între 22—27 mai 1905 Partenie Cosma se află la Bucureşti, unde are ocazia să discute de două ori cu Take Ionescu. Acesta îi promite „... că îndată ce va ajunge cheştiunea în stadiul de a se pregăti proiectul de lege, ni-l va comunica, ... că pînă acum nu este angajat cu nimenea şi nici nu se va angaja pînă cînd nu va primi răspunsul (Băncii „Albina” —n.n.), dîndu-ne preferinţă faţă cu oricine”⁷⁴.

În decembrie 1905 proiectul lui Take Ionescu trece în faza realizării. Aşa explicăm scrisoarea pe care i-o trimite lui Partenie Cosma, în 26 decembrie, şi unde, printre altele, spune: „Aş dori să te văd în Bucureşti încă în această săptămînă, ca să vorbim despre „Muntele de pietate” ... Dacă dumneata nu poţi veni cu nici un chip, atunci te rog fii bun şi-mi trimite pe Diaconovich”⁷⁵. La Bucureşti, Dr. C. Diaconovich împreună cu ministrul Take Ionescu şi secretarul-general din ministerul de finanţe, pun la punct un „Anteproiect” pentru înfiinţarea „Caselor de împrumut pe amanet în Regatul Român”, în condiţii şi cu profituri foarte avantajoase⁷⁶. Reintors la Sibiu, Dr. C. Dia-

⁷⁰ Idem, XI, 1899, 88.

⁷¹ Ibidem, 104, 107, 214.

⁷² Idem, XIII, 1903, 48, 116.

⁷³ Idem, XIV, 1904, 78—79, 118.

⁷⁴ Idem, XIV, 1905, 71 şi 102.

⁷⁵ Idem, XV, 1906, 3.

⁷⁶ „Anteproiectul” prevedea că acordă Băncii „Albina” o concesiune pe 30 de ani pentru a înfiinţa în România, case de împrumut pe amanet. Capitalul social minim trebuie să se ridice la 1 000 000 lei, în timp ce cheltuielile de regie la acest capital nu depăşeau 90 000 lei. Se estima o rentabilitate maximă probabilă de 25 %, iar în cazul cînd s-ar împrumuta capitaluri cu 6 %, rentabilitatea ar fi de minimum 14 %, asigurîndu-se un profit la escompt de 30—50 000 k cf. ibidem.

conovich în raportul pe care-l înaintează direcțiunii Băncii „Albina” militază ca banca să se angajeze în materializarea în practică a acțiunii, considerând „... momentul acesta de un moment istoric în dezvoltarea institutului, care nu se va repeta⁷⁷”.

Consiliul de administrație al Băncii „Albina” este locul unor serioase discuții pe marginea oportunității angajării băncii într-o astfel de acțiune. Unii membri⁷⁸, deși nu se îndoiesc de rentabilitatea afacerii, cer renunțarea la ea pe motivul că: în București nu s-ar putea găsi personalul calificat necesar administrării „Caselor de amanet” sau pentru că articolul 3 din Statutele băncii îi limitează activitatea la Transilvania și Ungaria. Alții⁷⁹ cer ca hotărârea definitivă să o ia Adunarea generală a băncii. Doar George Dima și Dr. Nicolae Vecerdea susțin punctul de vedere a lui Partenie Cosma și Dr. C. Diaconovich.

Partenie Cosma totuși insistă dovedind că este hotărît să participe la înființarea „Caselor de amanet”, chiar dacă s-ar cere modificarea Statutelor. Supuse la vot, nici una din cele trei puncte de vedere nu obține majoritatea, astfel că problema, pentru moment, este scoasă de pe ordinea de zi⁸⁰.

În aceste condiții Partenie Cosma găsește o soluție acceptabilă pentru toate părțile. Concesiunea înființării „Caselor de amanet” din România nu o mai revendică pentru Banca „Albina”, ci pentru un sindicat format din persoane particulare din Transilvania, Bucovina și Regatul României. Acest sindicat urma să fondeze pentru exploatarea concesiunii o societate economică pe acțiuni. Noua variantă este acceptată de direcțiunea Băncii „Albina”, care hotărăște să sprijine înființarea „Caselor de amanet” subscriind acțiuni într-un număr pe care îl va permite împrejurările⁸¹.

Legea pentru înființarea „Caselor de împrumut pe amanet” în România”, redactată de Dr. C. Diaconovich, este votată în Senatul și Camera României la 1 februarie, respectiv 15 februarie 1906, fiind mai apoi promulgată și sancționată la 21 februarie. La 28 februarie se încheie „Convenția” între Take Ionescu, ministrul de finanțe ale României și Sindicatul condus de Partenie Cosma și Dr. C. Diaconovich.

Este semnificativă componența sindicatului care a luat concesiunea „Caselor de amanet”; Partenie Cosma, Dr. C. Diaconovich, Dr. Ion Mihu și Dr. Iancu Meșianu din Transilvania, iar din România: Victor Ionescu, deputat; Alexandru Ciurcu, viceprimarul Bucureștiului; Constantin Steriu, bancher; Nicolae Xenopol, avocat și deputat; Nicolae Lahovary, avocat și deputat și Dr. Constantin Rădulescu, medic și mare proprietar în București. Dacă avem în vedere faptul că Alexandru Ciurcu și Constantin Steriu sînt originari din Brașov iar Dr. Constantin Rădulescu din Lugoj, observăm că din cei zece membri ai sindicatului, șapte sînt transilvăneni⁸². În primul Consiliu

⁷⁷ Ibidem.

⁷⁸ Dr. Liviu Lemény și dr. Ilie Beu, cf. ibidem.

⁷⁹ Dr. Eusebiu Roșca, cf. ibidem.

⁸⁰ Ioan Lupăș, o.c., p. 84.

⁸¹ Arhivele Statului Sibiu, Fond: Banca „Albina”, XV, 1906, 12.

⁸² Idem, XV, 1906, 45.

de administrație⁸³ al societății anonime, creată de sindicat pentru exploatarea concesiunii, îl găsim și pe bucovineanul Nicolae Flondor.

Desprindem semnificația adincă a acestei prime întreprinderi financiare creată și susținută în comun de românii din Transilvania, Bucovina și Regatul României.

Din capitalul social peste 50% din acțiuni vor fi plasate în Transilvania, restul în România. Deși subscrierea de acțiuni n-a fost publică, fondatorii au fost asaltați cu cereri de acțiuni în sumă aproape întreită.

Banca „Albina” va subscrie la fondul de acțiuni 200 000 k⁸⁴. În anii următori va acorda credite însemnate tinerei întreprinderi financiare⁸⁵, sprijinindu-i dezvoltarea care nu întârzie să se manifeste⁸⁶.

Anul 1907 aduce o nouă modificare a Statutelor Băncii „Albina”. Paragraful 3 capătă următoarea redactare: „Reședința societății e Sibiul și activitatea ei se extinde în patrie și în străinătate. Societatea este autorizată a înființa filiale comandate, reuniuni de credit și agenture”⁸⁷. Elementul nou, întâlnit pentru prima dată în formularea de mai sus, se referă la dreptul băncii de a-și extinde activitatea și în afara granițelor Austro-Ungariei. Făcută la numai un an după colaborarea cu succes la crearea „Caselor de împrumut pe amanet”, modificarea Statutelor dorea să asigure pe viitor posibilități mult mai largi de angajare în afaceri a celor două sisteme financiar-bancare românești, de o parte și de alta a Carpaților.

Înființarea Băncii Carpaților din București, în toamna anului 1911, va oferi un astfel de prilej. Prin ea se urmărea valorificarea profitului net obținut prin „Casele de împrumut pe amanet”, care numai prin intermediul unei bănci putea fi fructificat sub forma împrumuturilor ipotecare și de escomt. Statutele „Caselor de împrumut pe amanet” nepermițând acest lucru. Banca „Albina” devine membru fondator al noii bănci din București subscriind 200 acțiuni a 500 lei fiecare⁸⁸.

Anul 1912 a însemnat o grea piatră de încercare pentru Banca „Albina” și întregul sistem financiar-bancar al românilor transilvăneni. După un șir apreciabil de ani, criza financiară din Austro-Ungaria atinge apogeul. Băncilor românești nu numai că li se refuză noi resconturi, dar marile bănci din Viena și Budapesta le pretind returnarea creditelor avansate în anii precedenți. În această grea situație Partenie Cosma se deplasează la București unde reușește să obțină, pe timp de un an, de la Banca Agricolă, cu sprijinul direct al Băncii Naționale a României, un împrumut de 4 milioane lei⁸⁹. Este un ajutor a cărui importanță nu poate fi apreciat nici pînă astăzi la justa lui valoare. El reflectă existența unei colaborări rodnice și conștiente, închinată intereselor naționale, între sistemele financiar-bancare românești din Transilvania și vechea Românie.

⁸³ Constantin Popp, *o.c.*, p. 173.

⁸⁴ Arhivele Statului Sibiu, Fond: Banca „Albina”, XV, 1906, 45.

⁸⁵ Idem, XVI, 1908, 127.

⁸⁶ Ibidem, 36.

⁸⁷ Idem, XV, 1907, 24.

⁸⁸ Idem, XVII, 1911, 239 și 242.

⁸⁹ Idem, XVIII, 1912, 208 și 223.

*

*

*

Partenie Cosma nu a rămas numai directorul-executiv al Băncii „Albina”. Capacitatea sa profesională, poziția sa de conducător al primei și celei mai însemnate bănci românești, i-au permis să se afirme ca un adevărat „guvernator” al sistemului financiar-bancar românesc din Transilvania. Sub atenta lui grijă s-au înființat, și-au perfecționat organizarea și conducerea internă, s-au unit în cadrul „Solidarității” pentru a rezista mai ușor atacurilor tot mai dure venite din partea autorităților, au sprijinit apariția primelor reviste financiar-bancare de specialitate, aproape toate cele 151 de bănci românești care se vor înființa pînă la primul război mondial.

Intellectual și om politic, a știut să aprecieze rolul culturii în maturizarea politică a maselor. Din importanta funcție economică ce o deținea, va găsi căile cele mai fericite prin care să pulseze fonduri în toate verigile ce țineau de culturalizarea maselor. Sub conducerea sa băncile românești vor juca și un veritabil rol de mecenat, în limitele pe care le înțelege un reprezentant totuși al burgheziei și o instituție burgheză, cum era Banca „Albina” în ultimă instanță.

Dar aceste noi aspecte ale strădaniilor lui Partenie Cosma depășesc stricta lui activitate financiar-bancară desfășurată în cadrul Băncii „Albina” din Sibiu. Chiar dacă nu pot fi separate decît pentru a încerca o tratare metodică a unuia sau altuia dintre aspectele vieții și muncii sale, cer și ele pe viitor o analiză amănunțită.

*

*

*

Izbucnirea primului război mondial a însemnat înăsprirea represiunii, asupra mișcării naționale a românilor transilvăneni. Mai ales după ce eșuează încercările lui Tisza, ministrul-președinte al Ungariei, de a obține colaborarea P.N.R. cu guvernul⁹⁰. Din acest moment asupra personalităților marcante ale vieții noastre politice, culturale și economice se puteau oricînd abate represiunile autorităților.

Partenie Cosma avea aproape 78 de ani. Legăturile sale de prietenie cu aproape toți oamenii politici ai României, i-au permis să cunoască, înaintea multor lideri ai românilor transilvăneni, orientarea politică a României din primăvara anului 1915⁹¹. În mai 1915 Italia intră în război împotriva Austro-

⁹⁰ Ștefan Pascu, *Marea Adunare Națională de la Alba-Iulia*, Ed. Dacia, Cluj, 1968, p. 252—253.

⁹¹ Arhiva Bibliotecii Arhiepiscopiei Ortodoxe Române Sibiu, Fond: Mihai M. Veliciu, *Amintirile lui I. Vătășianu, director de bancă în pensie, la chestionarul cerut pentru întocmirea monografiei Băncii „Albina”, Sibiu, 3 februarie 1946, nr. 16*. I. Vătășianu scrie textual: „... În anul 1915 înainte de plecarea directorului executiv Partenie Cosma într-un concediu de cură la Călimănești, pe la începutul lunii mai, într-o duminică, cînd eram numai noi doi la bancă, m-a chemat la sine și mi-a spus confidențial, că probabil România încă va intra cît de curînd în război contra Puterilor Centrale. Dînsul, fiindcă se teme că în acest caz va fi internat, trece în România, așteptînd acolo dezvoltarea evenimentelor...”

Ungariei, creîndu-i acesteia o situație și mai critică. Cele două coaliții militare își întăresc stăruințele de a atrage România spre cooperare, fiecare de partea sa. Guvernul român începe, în aceeași lună, mai 1915, negocieri secrete cu Antanta care dovedea înțelegere și promitea sprijin pentru realizarea aspirațiilor de unitate națională ale românilor.

Intuind evoluția politică viitoare a României, poate simțindu-se prea slab fizicește pentru a face față problemelor ce s-ar pune în fața Băncii „Albina” în viitorul ce se arăta plin de semne de întrebare, la 18 mai 1915, Partenie Cosma cere și obține un concediu de șase săptămîni⁹². În 16 iulie 1915 va cere o prelungire a concediului pe timp nelimitat, pentru a-și putea continua tratamentul medical în stațiunea balneo-climaterică Călimănești — Căciulata⁹³. Aprobîndu-i-se noua cerere, pe timpul absenței sale este numit director-executiv provizoriu contabilul-șef al băncii, Iosif Lissai⁹⁴.

Era clar că Partenie Cosma nu va reveni la Sibiu, pînă cînd războiul nu se va tranșa în favoarea uneia din cele două mari tabere. Cu atît mai mult cu cît fiul său Remus, încă de la începerea războiului, renunță la cetățenia maghiară scriînd forurilor militare că refuză să lupte sub steagul imperiului. Ulterior el se va înscrie voluntar în armata română.⁹⁵

La scurtă vreme, pe adresa direcțiunii Băncii „Albina” vin cîteva scrisori, în numele unor grupuri de acționari, în care se cere, în termeni ultimativi, alegerea unui nou director-executiv precum și o serie de schimbări în organizarea institutului pentru a i se asigura viabilitatea în momentele critice prin care trecea⁹⁶. Între timp, atît Centrala cît și filialele Băncii „Albina” sînt puse, din ordinul ministerului de interne, sub supravegherea poliției. Aceasta face o serie de verificări în actele băncii, se interesează îndeaproape de familia lui Partenie Cosma și a altor foști funcționari care s-au refugiat în România⁹⁷. Dacă la început Consiliul de administrație caută să-l apere pe Partenie Cosma în fața acuzelor ce i se aduceau din partea unor acționari, pînă la urmă este nevoit să-i ceară directorului său executiv să se prezinte la post. Termenii prin care Partenie Cosma este solicitat să revină la Sibiu sînt foarte amabili și loiali⁹⁸.

La 10 decembrie 1915 Partenie Cosma trimite din Călimănești o scrisoare prin care cere să fie pensionat începînd cu 1 ianuarie 1916. Direcțiunea băncii aprobă pensionarea, numîndu-l pe Iosif Lissai să conducă în continuare ca director-executiv-provizoriu⁹⁹. Mai tîrziu, la 12 aprilie 1917, Iosif Lissai este

⁹² Arhivele Statului Sibiu, Fond: Banca „Albina”, XIX, 1915, 74. În această scrisoare precizează că în timpul concediului solicitat dorește să participe la ședințele Consiliilor de administrație ale „Muntelui de pietate” și „Băncii Carpaților” din București — unde era membru. De asemenea, voia să se trateze de reumatism la Techirghiol.

⁹³ Idem, XIX, 1915, 119. La Călimănești familia Cosma își construise o vilă încă în anul 1911 — 1912. Pentru acest scop împrumutase de la Banca „Albina” suma de 125 000 k. Începînd din 1912 Partenie Cosma se va trata în repetate rînduri în această stațiune balneo-climaterică, cf. idem, XVII, 1911, 127.

⁹⁴ Idem, XIX, 16 august 1915, 124.

⁹⁵ Lucia Cosma, o.c.

⁹⁶ Arhivele Statului Sibiu, Fond: Banca „Albina”, XIX, 24 octombrie 1915, 202; 20 noiembrie 1915, 218; XIX, 1915, 228.

⁹⁷ Idem, XIX, 4 decembrie 1915, 225; XIX, 1915, 247.

⁹⁸ Idem, XIX, 4 decembrie 1915, 227.

⁹⁹ Idem, XIX, 18 decembrie 1915, 244.

ales director-general¹⁰⁰, iar în calitate de contabil-șef este numit contabilul Ioan Vătășianu, funcționar crescut de tinăr în cadrul băncii, remarcat și sprijinit să se afirme de însuși Partenie Cosma¹⁰¹.

Odată cu intrarea României în război, cu complicațiile militare ulterioare defavorabile ei — Partenie Cosma și familia este nevoit să părăsească Călimăneștiul. După o scurtă ședere în Iași, va lua drumul unui lung exil prin Rusia, Finlanda, Suedia, Norvegia, Anglia, Franța și Italia. Din Italia, unde va sta mai bine de un an, familia Cosma se străduiește să participe la slujirea cauzei noastre naționale, alăturându-se acțiunilor de luptă ale emigrației române.

În octombrie 1919 se reîntorc în țară. Beiușenii îl aleg senator în primul parlament al României întregite. Era suprema recunoștință ce i se putea aduce unui om care și-a închinat întreaga viață luptei pentru propășirea neamului său. Partenie Cosma era singurul reprezentant al vechii gărzi de luptători naționali transilvăneni, care, în viață, avea fericita ocazie de a vedea cu proprii săi ochi materializarea practică a idealului pentru care luptaseră atâtea generații: unirea tuturor românilor într-un singur stat. Cu siguranță, în acele clipe, a fost stăpinit de o adâncă mulțumire sufletească, rezultat al simțământului datoriei împlinite și al recunoștinței pe care poporul, prin beiușenii săi, îl dovedea, trimițându-l ca membru în cel mai înalt for al țării.

Amurgul vieții nu l-a scutit totuși de ingratitudea unora, spre marea lui durere, chiar din rîndurile noii generații de conducători ai Băncii „Albina“. La Adunarea generală a Băncii „Albina“ din 1922, Partenie Cosma a candidat pentru un loc din cele trei care erau vacante în Consiliul de administrație. Mașinațiunile celor ce nu doreau revenirea bătrînului fost conducător în familia „albiștilor“, determină balotajul, iar apoi înlăturarea lui din competiție¹⁰². Sînt semnificative însă cuvintele pe care le-a rostit membrilor familiei sale la aflarea acestei vești: „Românii s-au unit pe vecie, voi ați rămas în viață, celelalte nu contează“¹⁰³. Nu sînt cuvintele unui om resemnat, ci a luptătorului care și-a închinat viața unor idealuri mari și curate, fapt ce i-a permis să se ridice întotdeauna deasupra lucrurilor mici și a pasiunilor mărunte.

La 22 septembrie 1923 Partenie Cosma va muri în vila sa din Călimănești. Înormintat la Sibiu, i se fac funeralii naționale.

Nicolae Iorga va închina memoriei celui dispărut un necrolog scurt dar dens în idei. În coloanele ziarului său „Neamul românesc“, cu cunoscuta-i capacitate de sinteză, marele istoric prinde în cîteva fraze liniile directoare ale vieții și personalității lui Partenie Cosma. „... Ajuns prin singura lui muncă la o situație hotărîtoare în mijlocul poporului românesc din Ardeal, el — spunea Iorga despre Partenie Cosma — a întrebuițat-o pentru a-i da insti-

¹⁰⁰ Idem, XX, 1917, 83.

¹⁰¹ Idem, XX, 12 mai 1917, 110.

¹⁰² Pavel Berariu, *Partenie Cosma în slujba Ardealului*, Tipografia cooperativă „Litera Creștină“, București, f.a. (1938), p. 170.

¹⁰³ Lucia Cosma, o.c., p. 9.

tuții și organizații. Pe acestea le-a condus, dar cu discreție, cu tact, ferindu-se ca nu cumva opera lui să pară că e a lui și mai ales să ajungă a-i servi lui”¹⁰⁴.

În 1910, cu ocazia sărbătoririi a 25 de ani de la venirea lui Partenie Cosma în fruntea Băncii „Albina“, la 1937, cu ocazia sărbătoririi a 100 de ani de la nașterea lui, iar mai recent cu ocazia sărbătoririi a 50 de ani de la moarte¹⁰⁵ — destul de numeroase studii, articole, conferințe, s-au oprit asupra vieții și personalității lui Partenie Cosma. Cel ce a trăit și luptat în cea mai frământată perioadă din istoria românilor transilvăneni, el însuși aducându-și din plin contribuția la dezvoltarea societății românești, așteaptă să i se scrie o monografie în care să se împletească strădaniile sale depuse în viața politică, culturală, bisericească și economică, deopotrivă. Om al epocii sale, al clasei burgheze căreia i-a aparținut, trebuie să-i privim critic activitatea, noi înșine înțelegând în prealabil epoca și obiectivele ei majore pentru lupta națională a românilor, luptei pentru desăvârșirea unității noastre naționale subordonându-i-se toate strădaniile și sacrificiile. Abia atunci am putea prețui la adevăratele dimensiuni realizările acestui fiu al Bihorului, ajuns „părinte“ al românilor transilvăneni și președinte de vîrstă al primului parlament al României întregite.

¹⁰⁴ Nicolae Iorga, *Un uitat: Partenie Cosma*, în „Neamul românesc“, Foiaia Partidului Naționalist-Democrat, 1923, 3 octombrie, p. 1.

¹⁰⁵ La 2 octombrie 1973 în cadrul Băncii Naționale a României, Filiala Sibiu, Elena și Ion Droc au susținut comunicarea: „Partenie Cosma. Viața și opera (1837 — 1923)“. În 28 octombrie 1973 la Beiuș, cu ocazia deschiderii Universității Populare din localitate, s-a organizat un simpozion închinat comemorării a 50 de ani de la moartea lui Partenie Cosma. Cu această ocazie s-au susținut următoarele comunicări: Viorel Faur (Oradea), *Primii ani din activitatea lui Partenie Cosma la Beiuș*; Constantin Duma-Suceveanu (Beiuș), *Momente din activitatea politică a lui Partenie Cosma*; Mircea Stola (Sibiu), *Partenie Cosma animator al culturii românești din Transilvania*; Mihai Drecin (Oradea), *Partenie Cosma în fruntea sistemului bancar-financiar al românilor transilvăneni*. Viorel Faur, *Partenie Cosma — militant bihorean pentru cauza națională*, în ziarul „Crișana“, 1 noiembrie 1973, p. 3.